

Ethnobotanical study of native medicinal plants of Bluman region (Lorestan)

Mohammad Mehrnia^{1,2✉} | Zahra Hosseini²

1. Corresponding Author, Razi Herbal Medicines Research Center, Lorestan University of Medical Sciences. E-mail: Mehrnia@rifr-ac.ir
2. Lorestan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Khorramabad, Iran. E-mail: zh83786@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type Research Article	Objective: Ethnobotany Knowledge to study and survey how people of a particular tribe, culture or region use native plants in that region. This study was conducted to collect and identify the medicinal species of Bluman region and introduce their traditional and modern uses.
Article history Received: 26 October 2024 Revised: 01 December 2024 Accepted: 04 December 2024 Published: 21 December 2024	Methods: Collection and identification of medicinal species of the studied area was done. Traditional uses and their applications in modern medicine were extracted by conducting interviews and studying reliable scientific sources. In order to determine the importance of medicinal species, the quantitative method: UV (UV=Use Value) was used.
Keywords Native plants Thyme Traditional medicine Zagros	Results: A list of flora and medicinal plants of the region was prepared. In this research, 53 medicinal species were collected and identified, belonged to 22 families and 49 genera. Among the identified species, 22 medicinal species had the highest use value (UV). <i>Thymus kotschyanus</i> Boiss. & Hohen (Azgooah), <i>Allium jesdianum</i> Boiss (Bon sor) were among the most valuable species. A list of scientific name, Vernacular, and common name, UV values, and its use in traditional and modern medicine of known species was prepared.
	Conclusion: The results showed rich native knowledge in the field of medicinal plants in the studied area. The results obtained from the herbal medicine knowledge of the native people of the region and their experiences in traditional medicine and compared with new researches about these species confirmed many traditional uses and native beliefs.

Cite this article: Mehrnia, M., & Hosseini, Z. (2024). Ethnobotanical study of native medicinal plants of Bluman region (Lorestan). *Ethnobiology and Biodiversity Conservation*, 1(4), 1-21. <https://doi.org/10.22091/ethc.2024.10592.1024>

©The Author(s).
DOI: <https://doi.org/10.22091/ethc.2024.10592.1024>

Publisher: University of Qom

مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی منطقه بلومان (استان لرستان)

محمد مهرنیا^{۱*} | زهرا حسینی^۲

۱. نویسنده مسئول، مرکز تحقیقات داروهای گیاهی رازی، دانشگاه علوم پزشکی لرستان. رایانامه: mehrnia@rifr-ac.ir

۲. مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان لرستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، خرم آباد، ایران. رایانامه: zh83786@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله پژوهشی	
تاریخچه دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۵ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۱۱ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۴ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱	
کلیدواژه‌ها: آویشن زاگرس طب سنتی گیاهان بومی	هدف: علم اتنوبوتانی به مطالعه و بررسی چگونگی استفاده افراد یک قوم، فرهنگ و یا ناحیه خاص از گیاهان بومی موجود در آن منطقه می‌پردازد. این مطالعه با هدف جمع‌آوری و شناسایی گونه‌های دارویی منطقه بلومان و معرفی مصارف سنتی و مدرن آن‌ها صورت گرفت. مواد و روش‌ها: جمع‌آوری و شناسایی گونه‌های دارویی منطقه مورد مطالعه صورت گرفت. استفاده‌های سنتی و کاربردهای آن‌ها در طب مدرن، از طریق انجام مصاحبه و مطالعه منابع معتبر علمی استخراج شد. برای تعیین اهمیت گونه‌های دارویی از روش کمی: ارزش استفاده (Use Value=UV) استفاده شد. نتایج: فهرستی از فلور و گیاهان دارویی منطقه تهیه شد. در این پژوهش، ۵۳ گونه دارویی جمع‌آوری و شناسایی شد که به ۲۲ خانواده و ۴۹ جنس تعلق داشتند. در بین گونه‌های شناسایی شده، ۲۲ گونه دارویی دارای بالاترین ارزش استفاده مشخص (UV) شد. آویشن یا ازگوئه (<i>Thymus kotschyanus</i> Boiss. & Hohen)، بن‌سر یا سُرپا (<i>Allium jesdianum</i> Boiss.)، از گونه‌های دارای بیشترین ارزش استفاده بودند. فهرستی از نام علمی، نام محلی و عمومی، مقادیر UV و کاربرد آن در طب سنتی و مدرن گونه‌های شناخته شده تهیه شد. نتیجه‌گیری: نتایج بیانگر دانش بومی غنی در زمینه گیاهان دارویی در منطقه مورد مطالعه بود. یافته‌های به دست آمده از دانش گیاه‌درمانی افراد بومی منطقه و تجربیات آن‌ها در طب سنتی و مقایسه با پژوهش‌های جدید درباره این گونه‌ها، بسیاری از مصارف سنتی و باورهای بومی را تأیید می‌کرد.

استناد: مهرنیا، محمد؛ و حسینی، زهرا (۱۴۰۳). مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی منطقه بلومان (استان لرستان). *زیست‌قوم‌شناسی و حفاظت تنوع زیستی*،

(۴) ۱، ۲۱-۱. <https://doi.org/10.22091/ethc.2024.10592.1024>

مقدمه

اگرچه طب مدرن در اکثر کشورهای جهان به‌خوبی توسعه‌یافته اما بخش عمده‌ای از جمعیت کشورهای در حال توسعه همچنان برای مراقبت‌های اولیه خود به پزشکان سنتی، گیاهان دارویی و داروهای گیاهی اعتماد می‌کنند (WHO, 1998). اتنوبوتانی به عنوان یک علم بین رشته‌ای، می‌تواند شامل فیتوشیمی، فارماکولوژی، تغذیه و سایر کاربردهای گیاهان توسط یک جامعه سنتی باشد. علاوه بر این، مطالعات اتنوبوتانیکی اغلب جنبه‌های اکولوژیکی استفاده سنتی از چنین گیاهانی را به دلیل اهمیت آن‌ها برای محیط جامعه یا بهره‌برداری غیرمنطقی از برخی گونه‌ها در نظر می‌گیرند و می‌تواند دانش یک جامعه محلی و دانش علمی را گرد هم آورد و در حفاظت از فرهنگ زیستی و انتقال گیاهان از بازارهای محلی به بازارهای جهانی و حفظ دانش سنتی کمک کند (Silveira and Boylan, 2023).

دانش بومی در طی زمان، با توجه به فرهنگ خاص یک جامعه شکل گرفته و مبتنی بر تجربه، آزمون عملی و غیررسمی بوده و به‌صورت شفاهی و سینه به سینه به نسل‌های بعد منتقل شده است. دانش بومی در ایران بسیار غنی بوده و در ابعاد گوناگون در جنبه‌های پزشکی، گیاه‌شناسی، روان‌شناسی، کشاورزی و باغداری مورد استفاده قرار می‌گرفته است (Azkia and Yousefi, 2005). جوامع بشری از ابتدای شکل‌گیری با محیط خود در تماس نزدیک بوده و از عناصر تشکیل‌دهنده محیط برای تهیه غذا و دارو با آزمایش و خطا استفاده می‌کردند، یعنی از آنجا که بشر در محیط خود به دنبال ابزاری برای بهبودی از یک بیماری بوده است، استفاده از گیاهان تنها گزینه درمانی آن‌ها بوده است (Jamshidi-Kia et al., 2018). گیاهان به‌عنوان ابزار پایه درمانی در طب سنتی، قرن‌هاست که برای معالجه بیماری و بهبود سلامت مورد استفاده قرار می‌گیرند و بخش عمده‌ای از مردم جهان برای تأمین نیازهای اولیه مراقبت‌های بهداشتی خود، بیشتر به درمان‌های سنتی و عمدتاً گیاهی اعتماد می‌کنند (Hamilton, 2004). در حال حاضر طب سنتی وظیفه مهم بهبود بخش عمده‌ای از جمعیت جهان را بر عهده دارد و هدف سازمان بهداشت جهانی (WHO) بهبود کیفیت و اثربخشی آن است (Marini-Bettolo, 1980). گیاهان دارویی منبع غنی از ترکیبات فعال هستند که می‌توانند برای تولید سنتز دارو استفاده شوند و نه تنها در طب سنتی؛ بلکه به‌عنوان کالای تجاری نقشی طلایی در تأمین تقاضای بازارهای جهانی برای تولید داروهای جدید تأمین می‌کنند (Jamshidi-Kia et al., 2018). تقاضای جهانی برای داروهای گیاهی نه تنها زیاد است، بلکه در دهه‌های اخیر در حال افزایش است (Srivastava, 2000) و هنوز بخش بزرگی از جمعیت در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به طب سنتی متکی هستند (Hussain et al., 2009). از عوامل مؤثر در رشد تقاضا برای طب سنتی می‌توان به افزایش جمعیت و تأمین ناکافی داروی غربی (آلوپاتیک) در کشورهای در حال توسعه اشاره نمود (Hamilton, 2004). کشورهای پیشرفته به تشویق استفاده از داروهای طبیعی گیاهی در سیستم‌های مراقبت‌های بهداشتی خود و مدرنیزه کردن استفاده از محصولات گیاهی و حمایت علمی مبتنی بر شواهد را برای ترویج گیاهان دارویی و محصولات مرتبط با آن، روی آورده‌اند (Mukhtar et al., 2008). با این حال؛ شواهد بسیار محدودی از آزمایش‌های کنترل‌شده برای حمایت از تأثیر و سودمندی اکثر محصولات گیاهی وجود دارد. گیاهان دارای مواد فعال زیستی و ترکیبات آلی پیچیده‌ای هستند که بسته به عوامل مربوط به رشد، تولید و فرآوری محصول گیاهی، سطح این ترکیبات ممکن است به میزان قابل‌توجهی متفاوت باشد زیرا مجموعه‌ای از عوامل محیطی و ژنتیکی بر روی مقدار ترکیبات و غلظت مواد مؤثره در محصول نهایی گیاهی تأثیرگذار هستند (Bent and Ko, 2004).

گیاهان دارویی نسبت به آنتی‌بیوتیک‌های معمولی از نظر در دسترس و مقرون‌به‌صرفه بودن مزایایی دارند و به روش‌های شیمیایی و دارویی گسترده و گران‌قیمت نیاز ندارند. در مقابل، سنتز آنتی‌بیوتیک‌های جدید فرآیندی پیچیده و زمان‌بر است که مستعد مشکلات و هزینه‌های زیاد است. توسعه یک آنتی‌بیوتیک جدید معمولاً به منابع قابل‌توجهی نیاز دارد که ۱۰ تا ۱۵ سال طول می‌کشد و بیش از یک میلیارد دلار هزینه دارد (Abdallah et al., 2023). داروهای گیاهی به‌طور ایمن با سیستم‌های حیاتی بدن ارتباط برقرار کرده و کمترین عوارض جانبی را نشان می‌دهند. آن‌ها به‌طور مؤثر از طریق سیستم دفعی، از بدن خارج و اغلب دارای اثرات هم‌افزایی هستند که تعادل فیزیولوژیکی بدن را ارتقاء می‌دهند. در مقابل، بسیاری از آنتی‌بیوتیک‌ها که مشتقات نیمه سنتزی هستند و یا به‌طور شیمیایی سنتز می‌شوند دارای عوارض جانبی بالقوه منفی و خطر مقاومت آنتی‌بیوتیکی با استفاده مکرر هستند (Kirst, 2013).

ساکنین لرستان با قدمت تاریخی و پیشینه فرهنگی غنی دارای باورهای بومی و تجارب سنتی دیرین در استفاده از گیاهان دارویی است که گونه‌های دارویی رویش یافته در استان، سهم بزرگی در شکل‌گیری این باورها داشته است. مطالعات متعددی در مناطق مختلف ایران و محدوده رشته‌کوه‌های زاگرس برای شناسایی گونه‌های دارویی انجام شده است. در پژوهش توسط میردآوودی و باباخانو، به معرفی گیاهان دارویی استان مرکزی پرداخته شد (Mirdavoodi and Babakhanlo, 2008). جهانتاب و همکاران در پژوهش دیگری به مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی مناطق بویراحمد و دنا در استان کهگیلویه پرداختند (Jahantab et al., 2017). با وجود تنوع و غنای گونه‌های دارویی در استان لرستان، برخی از مناطق آن مورد مطالعه قرار نگرفته‌اند. کوه بلومان در حدفاصل شهرستان خرم‌آباد و شهر زاغه قرار گرفته است. فاصله آن از خرم‌آباد ۳۵ کیلومتر و از مناطق سردسیری و برف‌گیر محسوب می‌شود. طول جغرافیایی آن ۴۸ درجه و ۴۲ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی آن ۳۳ درجه و ۲۹ دقیقه شمالی و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۸۰۰ متر است. گسترش جغرافیایی این کوه بین ۳۳ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۳۵ دقیقه عرض شمالی نسبت به خط استوا و ۴۸ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی نسبت به نصف‌النهار مبدأ می‌باشد. در این پژوهش به معرفی مشهورترین و پرکاربردترین گونه‌های دارویی منطقه بلومان پرداخته شده است.

مواد و روش

با استفاده از مطالعات فلوریستیک صورت گرفته (Mehrnia, 2017; Asri and Mehrnia, 2002)، فهرستی از گونه‌های گیاهی منطقه مورد مطالعه تهیه شد. همزمان با جمع‌آوری گونه‌های دارویی، ارتفاع از سطح دریا و موقعیت جغرافیایی آن‌ها ثبت شد. نمونه‌های گیاهی با روش‌های استاندارد خشک و پرس گردید و در هرباریوم مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی لرستان نگهداری می‌شوند. شناسایی نمونه‌ها بر اساس منابع فلوری معتبر از جمله: فلورا ایرانیکا (Rechinger, 1963-2012)، فلور ترکیه (Davis, 1965-988) و فلور ایران (Assadi et al., 1988-2013)، صورت گرفت.

مطالعه به صورت مقطعی و به روش پیمایشی انجام شد. جمع‌آوری اطلاعات مربوط به شناخته‌شده‌ترین و پرمصرف‌ترین گیاهان دارویی منطقه بلومان از طریق مصاحبه‌های حضوری با افراد بومی منطقه و مطلعین درباره گیاهان دارویی ثبت گردید. این تحقیق توصیفی-مقطعی، از طریق پرسشنامه‌ها و به روش نیمه ساختاریافته (Semi-structured method) صورت گرفت. در پرسشنامه‌ها، علاوه بر نام محلی و عمومی گیاهان پرفروش، اطلاعات مربوط به مشخصات فردی شامل سن، جنس، سطح تحصیلات فروشنده‌ها نیز ثبت شد. با استفاده از نتایج حاصل از مصاحبه‌ها و مراجعه به منابع علمی معتبر (Chevallier, 2000; Mozaffarian, 2013; Zargari, 1997; Mir Heidar, 2002; Shafizadeh, 2002؛ اینترنتی معتبر، فهرستی از استفاده‌های سنتی گونه‌های دارویی و کاربرد آن‌ها در طب مدرن تهیه گردید. تعداد افراد مصاحبه‌شونده در این مطالعه ۴۵ نفر بود که سن و تعداد افراد مصاحبه‌شونده در هر گروه سنی در جدول ۱، ارائه شده است. روش‌های کمی که در مطالعات اتنوبوتانیک مورد استفاده قرار می‌گیرد، امکان انتخاب مهم‌ترین گونه‌های گیاهان دارویی را برای

جدول ۱. اطلاعات آماری افراد شرکت‌کننده در مصاحبه

متغیرها			تعداد	درصد
جنسیت	مرد		۲۶	۵۷/۷
	زن		۱۹	۴۲/۲
رده‌های سنی	۲۵-۳۵		۱	۲/۲۲
	۳۵-۴۵		۱۲	۲۶/۷
	۴۵ سال به بالا		۳۲	۷۱
سطح تحصیلات	سیکل		۱۱	۲۴/۴
	دیپلم		۲۸	۶۲/۲
	کارشناسی		۶	۱۳/۳

شروع پژوهش‌های دارویی فراهم می‌کند (Shafizadeh, 2012). برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و در راستای اهداف این مطالعه از روش: ارزش استفاده (Use Value = UV) استفاده شد. برای تعیین اهمیت نسبی گونه‌های دارویی بومی منطقه شاخص ارزش استفاده (UV) محاسبه شد که با فرمول زیر به دست می‌آید:

$$UV = \sum U_i / n$$

U_i = تعداد مطلعین و مصاحبه‌شونده‌هایی که یک گونه خاص را ذکر کرده‌اند.
 n = مجموع مصاحبه‌شونده‌ها برای هر گونه است (Phillips and Gentry, 1993) که در این مطالعه ۴۵ نفر برای تمام گونه‌های دارویی منطقه مورد پرسش قرار گرفتند.

نتایج

بر اساس اطلاعات به دست آمده از مصاحبه‌های صورت گرفته (جدول ۲)، از ۵۳ گونه دارویی جمع‌آوری شده در منطقه بلومان، ۲۲ گونه در بین افراد بومی شناخته شده‌تر و پرمصرف‌تر از سایر گونه‌ها بود. خانواده‌های گیاهی مهم از نظر تعداد گونه دارویی مشهور و کاربرد Lamiaceae (۱۰ گونه)، Asteraceae (۷ گونه)، Rosaceae (۶ گونه) و Fabaceae (۵ گونه) هستند. گونه‌های دارویی ازبوه یا آویشن (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen)، بُن‌سُر یا سُرپا (*Allium jesdianum* Boiss.)، موسیر یا ذیل (*Allium stipitatum* Boiss.)، کُلكنه (*Stachys lavandulifolia* Vahl.)، انگیر یا انگور (*Vitis vinifera* L.)، چقچقه یا کاسنی (*Cichorium intybus* L.)، پینه (*Mentha longifolia* (L.) Hudson.)، ریش بز (*Ephedra procera* Fisch. et Mey.)، ریواس (*Rheum ribes* L.)، خار مریم (*Silybum marianum* (L.) Gaertn.)، کَبَر یا کُور (*Capparis spinosa* L.)، جو دو سر (*Avena sativa* L.)، پنومه یا آوندول (*Smyrniun cordifolium* Boiss.)، بارهنگ یا خارچنگ (*Plantago major* L.)، پنج انگشت یا کُرف (*Vitex pseudo-negundo* (hausskn.)، گل هیرو (*Althaea officinalis* L.)، می‌داره (*Rosa canina* L.)، برینج‌داس (*Achillea wilhelmsii* C. Koch.)، قُلنگ یا بُنه (*Pistacia Stocks*)، شیرین‌بیان یا ملیم (*Glycyrrhiza glabra* L.) و کِنِگَر (*Gundelia tournefortii* L.)، گونه‌های دارویی با بیشترین دارای بیشترین ارزش استفاده (UV) در بین گونه‌های شناسایی شده بودند. به منظور معرفی خواص درمانی مشهورترین و متداول‌ترین گونه‌های دارویی در طب سنتی منطقه، به ذکر موارد استفاده آن‌ها در طب سنتی و مدرن و مواد مؤثره آن‌ها پرداخته شد. یافته‌های به دست آمده از دانش گیاه‌درمانی افراد بومی منطقه و تجارب آن‌ها در طب سنتی و مطالعه پژوهش‌های جدید درباره این گونه‌ها، بسیاری از مصارف سنتی و باورهای بومی را تأیید کرد.

بحث

از گونه‌های دارویی منطقه بلومان که در فرهنگ گیاه‌درمانی به صورت مقبول و معمول مورد استفاده قرار می‌گیرد، گونه‌ای آویشن (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen) با نام محلی ازگوئه یا ازبوه (*Azgooah, Azbooah*)، از خانواده Lamiaceae است (شکل ۱). این گونه اکثراً در ارتفاعات کوهستانی نواحی مرطوب استان دیده می‌شود. در طب سنتی منطقه بلومان و استان لرستان، از سرشاخه‌های گل‌دار و برگ‌های خشک شده گیاه، علاوه بر مصارف غذایی و دمنوش، به عنوان اشتهاآور، خلط‌آور، مسکن سرفه و دردهای گوارشی، ضد نفخ و مسکن اعصاب کاربرد دارد. از پودر برگ‌های خشک ازبوه در تهیه غذاهای گوشتی به عنوان ادویه و طعم‌دهنده غذا استفاده می‌شود. در بعضی مناطق لرستان، کمپرس گرم ازبوه، برای تسکین ضرب‌دیدگی دردناک و جوشانده آن برای پیشگیری از ریزش مو و شوره سر مورد استفاده قرار می‌گیرد. مطالعات زیادی درباره مواد مؤثره و اثرات گونه دارویی آویشن انجام شده است. بر اساس آزمایش‌های صورت گرفته، مواد مؤثره گونه‌های آویشن شامل روغن‌های قُرار (تیمول، کارواکرول، متیل‌کاوایکول، سینئول، بورنئول، لینالول و ژرانیول)، فلاونوئیدها (آپیژنین، لوتئولین) و تانن‌ها هستند (Chevallier, 2000). بررسی‌ها نشان می‌دهد که تیمول و کارواکرول دارای خاصیت آنتی‌اکسیدانی مفیدی هستند و ممکن است به عنوان جایگزین‌های طبیعی مواد افزودنی غذایی به جای آنتی‌اکسیدان‌های مصنوعی به کار گرفته شوند (Aeschbach et al., 1994).

جدول ۲. نام علمی، فارسی و محلی گیاهان دارویی شناسایی شده در منطقه بلومان

ارزش استفاده	تعداد مطلعین	نام محلی/فارسی	نام علمی	ردیف
Amaranthaceae				
۰/۶۸	۳۱	سَلَمَک، سَلَمَه‌تَره	<i>Chenopodium album</i> L.	۱
Amaryllidaceae				
۰/۹۳	۴۲	بُن‌سور، پیاز یزدی	<i>Allium jesdianum</i> Boiss.	۲
۰/۸۶	۳۹	ذیل، موسیر	<i>Allium stipitatum</i> Regel	۳
Anacardiaceae				
۰/۹۵	۴۳	قُلَنگِ نرمه، بنه، پسته وحشی	<i>Pistacia khinjuk</i> Stocks	۴
Apiaceae				
۰/۶۲	۲۸	کما	<i>Ferula ovina</i> (Boiss.) Boiss.	۵
۰/۸۴	۳۸	پنومه	<i>Smyrnum Cordifolium</i> Boiss.	۶
Asteraceae				
۰/۶۶	۳۰	گل باینه	<i>Anthemis cotula</i> L.	۷
۰/۵۷	۲۶	گل گَنیم	<i>Centaurea depressa</i> M.Bieb.	۸
۰/۸	۳۶	چَقِچَقَه، کاسنی	<i>Cichorium intybus</i> L.	۹
۰/۶	۲۷	قَن شَکروک	<i>Echinops kotschyi</i> Boiss.	۱۰
۰/۸	۳۶	خارمریم	<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertn	۱۱
۰/۸۸	۴۰	برینج‌داس، بومادران	<i>Achillea millefolium</i> L.	۱۲
۰/۸۶	۳۹	کَنگَر	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	۱۳
Brassicaceae				
۰/۵۷	۲۶	خاکشیر تلخ	<i>Erysimum repandum</i> L.	۱۴
۰/۶	۲۷	بَلَمَک، کُلشِک، بولاغ اوتی	<i>Nasturtium officinale</i> (L.) R.Br.	۱۵
Capparaceae				
۰/۸۶	۳۹	کَبَر	<i>Capparis Spinosa</i> L.	۱۶
Cucurbitaceae				
۰/۷۷	۳۵	فاشرا	<i>Bryonia multiflora</i> Boiss. & Heldr.	۱۷
Ephedraceae				
۰/۶۴	۲۹	همیشه سُر، ریش بز	<i>Ephedra procera</i> C.A.Mey.	۱۸
Euphorbiaceae				
۰/۶۶	۳۰	شیرشیرک، فرفیون	<i>Euphorbia helioscopia</i> L.	۱۹
Fabaceae				
۰/۶۲	۲۸	چَنگ گُروه، ناخنک	<i>Astragalus hamosus</i> L.	۲۰
۰/۷۳	۳۳	مَلیم، شیرین‌بیان	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	۲۱
۰/۶	۲۷	یونجه زرد	<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pall.	۲۲
۰/۵۵	۲۵	تلخ بیان	<i>Sophora alopecuroides</i> L.	۲۳
۰/۶۴	۲۹	گاینه، ماشک	<i>Vicia ervillia</i> (L.) willd	۲۴
Lamiaceae				
۰/۹۵	۴۳	ازگوته، آویشن	<i>Thymus kotschyanus</i> Boiss. & Hohen	۲۵
۰/۹۳	۴۲	کُلکنه، چای کوهی	<i>Stachys Lavandulifolia</i> Vahl.	۲۶
۰/۹۵	۴۳	پینه، پونه	<i>Mentha longifolia</i> L.	۲۷
۰/۶۶	۳۰	گزنه	<i>Lamium amplexicaule</i> L.	۲۸
۰/۶	۲۷	مرزنگوش	<i>Origanum vulgare</i> L.	۲۹
۰/۶۲	۲۸	بَلَه‌گوش، گوش‌بره	<i>Phlomis olivieri</i> Benth.	۳۰
۰/۵۷	۲۶	مَرَم‌گلی	<i>Salvia sclarea</i> L.	۳۱
۰/۶	۲۷	مَرَم‌گلی	<i>Salvia syriaca</i> L.	۳۲
۰/۵۵	۲۵	مَرَم‌نُخه	<i>Teucrium orientale</i> L.	۳۳
۰/۷۷	۳۵	پنج انگشت	<i>Vitex negundo</i> L.	۳۴
Malvaceae				
۰/۸۶	۳۹	گل هیرو، گل ختمی	<i>Althaea officinalis</i> L.	۳۵
۰/۶۴	۲۹	توله، پنیرک	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	۳۶

ادامه جدول ۲.

Papaveraceae				
۳۷	<i>Papaver dubium</i> L.	کاسه ایشکه	۲۹	۰/۶۴
Poaceae				
۳۸	<i>Avena sativa</i> L.	جو دوسر	۳۵	۰/۷۷
۳۹	<i>Sorghum halepense</i> (L.) Pers.	چائیر، سورگوم، هلالیت	۲۷	۰/۶
Plantaginaceae				
۴۰	<i>Plantago major</i> L.	بارهنگ	۳۳	۰/۷۳
Polygonaceae				
۴۱	<i>Rheum ribes</i> L.	ریواس	۴۳	۰/۹۵
۴۲	<i>Rumex crispus</i> L.	تورشکه، آزکه	۳۰	۰/۶۶
Ranunculaceae				
۴۳	<i>Nigella arvensis</i> L.	سی دونه	۳۰	۰/۶۶
Rosaceae				
۴۴	<i>Crataegus azarolus</i> L.	کیالک، زالزالک زرد	۳۱	۰/۶۸
۴۵	<i>Crataegus pontica</i> C. Koch.	گیرچ، زالزالک	۳۱	۰/۶۸
۴۶	<i>Rosa canina</i> L.	می داره، نسترن وحشی	۳۷	۰/۸۲
۴۷	<i>Prunus haussknechtii</i> C.K.Schneid.	بایم	۲۹	۰/۶۴
۴۸	<i>Prunus lycioides</i> (Spach) Schneid.	تنگرس، ارجن	۲۷	۰/۶
۴۹	<i>Pyrus syriaca</i> Boiss.	مرو، گلابی	۳۰	۰/۶۶
Solanaceae				
۵۰	<i>Hyoscyamus tenuicaulis</i> Schonbeck-Temesy	بنگ دانه	۳۲	۰/۷۱
۵۱	<i>Solanum nigrum</i> L.	رزله، گوچه ملیچه	۲۵	۰/۵۵
Urticaceae				
۵۲	<i>Urtica dioica</i> L.	گزگز، گزنه	۲۴	۰/۵۳
Vitaceae				
۵۳	<i>Vitis vinifera</i> L.	انگور، انگور	۴۳	۰/۹۵

طب مدرن نشان داده است که ترکیبات اسانس روغنی آویشن، خاصیت ضدالتهابی، تقویت سیستم ایمنی بدن، آنتی اکسیدانی، ضد باکتری و ضد قارچ را نشان داده‌اند (Hosseinzadeh et al., 2015) و این موارد، استفاده‌های سنتی آویشن را مورد تأیید قرار داده است.

در مناطق بویراحمد و دنا، ۷۱ گونه دارویی جمع‌آوری، شناسایی و کاربرد آن‌ها توسط ساکنان بومی ارائه شده است (Jahantab et al., 2017). در استان مرکزی، ۱۴۴ گونه دارویی در سطح مراتع جمع‌آوری و شناسایی شد (Mirdavoodi and Babakhanlo, 2008). در این مطالعه با بررسی و مطابقت منابع، در سطح منطقه بلومان، ۵۳ گونه جمع‌آوری گردید که پس از مصاحبه با افراد بومی و مطلع، ۲۲ گونه شناخته‌شده‌تر مورد بررسی بیشتر قرار گرفت. در ادامه به کاربردهای آن‌ها در طب سنتی، مصارف و یافته‌ها در طب مدرن مربوط به این گونه‌ها پرداخته شد.

گیاه دارویی دیگری که در منطقه مورد مطالعه شهرت خاصی دارد، گونه (*Allium jesdianum* Boiss.) از خانواده Liliaceae است که در بین مردم لرستان به گویش لری به بن‌سُر یا سُرپا مشهور است. این گونه پیازدار اغلب در مناطق سرد کوهستانی و ارتفاعات بالا رویش دارد. در مناطق مختلف لرستان برگ‌های آن را در فصل بهار خشک نموده و برای تهیه و پختن آش کماج و بورانی در فصل زمستان ذخیره می‌کنند. مردم استان از این گیاه دارویی معمولاً همراه با برنج یک غذای لعاب‌دار تهیه می‌کنند که در درمان سرماخوردگی بسیار مفید است. مردم محلی از این گونه دارویی به‌عنوان دافع سنگ کلیه و مسکن دردهای گوارشی، روماتیسمی و بخصوص در درمان سرماخوردگی استفاده می‌کنند. تجزیه و تحلیل فیتوشیمیایی گونه‌های مختلف جنس *L. Allium* نشان داده که به دلیل تجمع ترکیبات مختلف گوگردی مانند S-آلیل مرکاپتوسیسستین، کوئرسستین، فلاونوئیدها و آنتین، خاصیت ضد سرطان را اثبات کرده‌اند. این ترکیبات با مکانیسم‌های مختلفی از جمله مانع چرخه سلولی، مهار مسیرهای سیگنالینگ، القای آپوپتوز و فعالیت آنتی اکسیدانی در مراحل متنوع شکل‌گیری، رشد، تمایز و متاستاز سلول‌های سرطانی دخالت

شکل ۱. گونه‌ای از گونه یا ازبونه (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen)

دارند و مولکول‌های طبیعی فعال استخراج شده از آن‌ها ممکن است به‌عنوان یک عامل ضد سرطان مفید باشند (Asemani et al., 2019). اثر ضد درد و ضد التهابی *A. jesdianum*، بر روی موش صحرایی تأیید شده و علاوه بر این، اثرات ضد التهابی این گیاه با اثرات سدیم سالیسیلات، به‌عنوان یک داروی ضد التهابی غیر استروئیدی قابل مقایسه است (Khaksarian et al., 2008).

گونه گیاهی موسیر *Allium stipitatum* Regel، با نام‌های محلی زیل و پیشوک، از خانواده Amaryllidaceae، از گونه‌های دارویی مشهور لرستان است (شکل ۲) که ریزوم و برگ آن در بین مردم استفاده غذایی (چاشنی غذا، معطرکننده ترشی) و دارویی دارد. موسیر به‌عنوان مدر، معرق، خلط‌آور، اشتها آور، مسکن درد مفاصل و درمان فشار خون مصرف سنتی دارد. مدت طولانی است که از گونه *A. stipitatum* در طب سنتی برای درمان فشار خون، روماتوئید، التهاب و بهبود زخم‌ها استفاده می‌شود و اخیراً فعالیت‌های ضد باکتریایی، ضد قارچی، آنتی اکسیدانی و ضد سرطان برای *A. stipitatum* اثبات شده است (Asgarpanah et al., 2012). تعدادی از ترکیبات شیمیایی مانند ساپونین‌ها، ساپونین‌ها، ترکیبات حاوی گوگرد (تیوسولفینات‌ها) و فلاونوئیدها (کوئرتستین و کامپرفرول)، آلیسین، ترکیبات دی‌سولفید و تری‌سولفید از مهم‌ترین ترکیبات شناسایی شده در *A. stipitatum* هستند و مسئول پتانسیل‌های قابل توجه به‌ویژه فعالیت‌های ضد باکتریایی، ضد قارچ و ضد انگل این گیاه هستند (Asgarpanah and Ghanizadeh., 2012). موسیر به‌صورت تجاری در صنایع غذایی برای تولید ماست موسیر کاربرد صنعتی دارد.

از دیگر گیاهان دارویی منطقه مورد مطالعه که از شهرت و اقبال زیادی در بین مردم برخوردار است، گُلکنه (Kolkenah) یا چای کوهی (*Stachys Lavandulifolia* Vahl) متعلق به تیره Lamiaceae است (شکل ۳). این گونه در مناطق سردسیری الشتر، خرم‌آباد، بروجرد و الیگودرز، در مزارع و مناطق مرتفع تپه‌ها و کوهپایه‌ها پراکنش بیشتری دارد. چای کوهی در طب سنتی به‌عنوان ضد نفخ، درمان سردرد، دردهای عصبی، معرق، اشتها آور، ضد تب و به‌عنوان آرام‌بخش در موارد اضطراب مورد استفاده قرار می‌گیرد. دمنوش چای کوهی به‌تنهایی یا همراه با ازبوه (آویشن) برای موارد فوق استفاده می‌شود. اجزای اصلی ماده مؤثره چای کوهی عبارت‌اند از: ژرماکرون-دی، بتا-فلاندرن، بتا-پینن، میسن، آلفا-پینن (Javidnia et al., 2004) و اسپاتولول و اکسید کاریوفیلین (Ramezani et al., 2002) هستند. نتایج پژوهشی بر روی عصاره گیاه *S. lavandulifolia* حاکی از آن است که دارای اثر ضد اضطراب با فعالیت آرام‌بخشی نسبتاً کمتری نسبت به دیازپام است (Rabbani et al., 2003).

انگور *Vitis vinifera* L.، با نام محلی انگیر از گونه‌های دارویی خانواده Vitaceae، از گونه‌های دارویی مشهور در لرستان است و علاوه بر مصرف خوراکی به‌صورت تازه و رسیده دارای مصارف درمانی سنتی به‌عنوان مقوی عمومی بدن، قابض و درمان

شکل ۲. گونه دارویی موسیر (*Allium stipitatum* Regel)

شکل ۳. گونه دارویی کلکنه یا چای کوهی (*Stachys Lavandulifolia* Vahl.)

اسهال نیز می‌باشد. «گریه مو» که قطرات مایع ناشی از قطع مقطعی تنه درختچه انگور است در درمان بیماری‌های پوستی و التیام زخم‌ها و تب‌خال و تورم پلک چشم کاربرد سنتی دارد. غوره، میوه نارس انگور و سبز و ترش‌مزه است. در لرستان آب غوره را گرفته، صاف می‌کنند و آن را درون یک ظرف شیشه‌ای جلوی نور آفتاب قرار می‌دهند تا قرمز رنگ شود سپس آن را بعد از خوردن هر غذای چرب و یا همراه با سالاد مصرف می‌کنند. در مصارف سنتی، آبغوره برای کاهش غلظت و چربی خون، درمان

یرقان، چاقی مفرط و بیماری اسکوربوت مؤثر است. پودر خشک شده غوره برای خوشبو کردن بدن و تسریع در بهبود جوش صورت و پوست بدن کاربرد سنتی دارد. برگ‌های انگور که دارای خاصیت قابض و خونریزی هستند، در معالجه اسهال، خونریزی، واریس، هموروئید، درد، هیپاتیت و بیماری‌های مرتبط با رادیکال‌های آزاد مورد استفاده قرار می‌گیرند و برای بهبود زخم‌ها آب برگ‌ها به‌عنوان یک ضد عفونی‌کننده برای شستشوی چشم توصیه می‌شود. مطالعات *in vivo* و *in vitro* نشان داد که برگ‌های *V. vinifera*، فعالیت‌های مختلف بیولوژیکی از جمله محافظت‌کننده کبد، اسپاسمولیتیک، هیپوگلیسمی و گشادکننده عروق را انجام می‌دهند (Orhan et al., 2009). تحقیقات شیمیایی حاکی از وجود اسیدهای آلی (مالیک، اگزالیک، فوماریک، اسکوربیک، سیتریک و اسید تارتاریک)، اسیدهای فنولیک، تانن‌ها، آنتوسیانین‌ها، لیپیدها، آنزیم‌ها، کاروتنوئیدها و ترپن‌ها موجود در اندام‌های مختلف *V. vinifera* است. بسیاری از خواص درمانی گیاه ممکن است به ترکیبات فنولیک نسبت داده شود. ترکیبات فنولیک به دلیل اثرات دارویی از جمله فعالیت‌های ضد میکروبی و آنتی اکسیدانی مورد توجه قرار گرفته‌اند (Orhan et al., 2009).

گونه دارویی کاسنی (*Cichorium intybus* L.)، با نام محلی چقچقه (Chaqhchaqha) و از اعضای تیره Asteraceae است که از تمام اندام‌های گیاه به‌خصوص ریشه و سرشاخه‌های گلدار آن در طب سنتی استفاده می‌شود. در طب سنتی منطقه، از جوشانده ریشه کاسنی در درمان مرض قند (دیابت)، خنک‌کننده و ضد گرما، تقویت بدن، اشتها آور، درمان ورم و خونریزی لثه بهره می‌برند و در استعمال خارجی، قرار دادن برگ‌های تازه و له شده کاسنی باعث التیام و کاهش ضایعات و التهابات و تحریکات سطحی پوست می‌شود.

از اثرات درمانی عمده آن می‌توان به مقوی و تأمین‌کننده مواد معدنی بدن، ضد کم‌خونی، تقویت‌کننده معده و اعصاب، ضد تب، کاهش‌دهنده قند و کلسترول خون و درمان مشکلات پوستی اشاره نمود (Mozaffarian, 2012). ریشه *C. intybus* حاوی ۴۰٪ پلی‌ساکارید اینولین است و سویه‌های جدیدی از آن ایجاد شده است که محتوای اینولین آن قابل مقایسه با چغندر قند است (Street et al., 2013). موش‌های دیابتی تحت درمان با کاسنی در برابر افزایش بیش از حد قند خون ناشتا مقاومت کردند و تغذیه آن‌ها با پودر برگ *C. intybus* منجر به کاهش سطح قند خون به مقدار تقریباً طبیعی شد (Street et al., 2013).

گونه دارویی پونه (*Mentha longifolia* L.)، با نام محلی پینه از خانواده Lamiaceae، از گونه‌های پرمصرف و شناخته شده در بین ساکنین منطقه، محسوب می‌شود (شکل ۴). پونه معمولاً به‌عنوان یک سبزی، ادویه یا ماده افزودنی همراه با غذاهای متنوع استفاده می‌شود. در طب سنتی منطقه از گیاه دارویی پینه برای خواص آرام‌بخش، ضد نفخ، تقویت معده، طبع ساز و خواب‌آلودگی کودکان در برگ‌ها به‌منظور پایین آمدن تب کودکان استفاده می‌شود. از پونه در طب سنتی برای درمان انواع بیماری‌ها از جمله اختلالات دستگاه گوارش، اختلالات تنفسی، بیماری‌های عفونی، بیماری‌های التهابی و همچنین اختلالات قاعدگی استفاده شده است (Farzaei et al., 2017). پونه (*M. longifolia*) یا نعنای وحشی، گیاهی است چند ساله، با رشد سریع و خودرو که خاصیت ضد میکروبی و آنتی اکسیدانی دارد (Mkaddem et al., 2009). امروزه فعالیت‌های مختلف دارویی برای *M. longifolia*، مانند ضد انگل، ضد میکروب، ضد حشرات، ضد عفونی‌کننده، مسکن، ضد التهاب، ضد اسهال، آنتی اکسیدان و محافظت‌کننده کبدی، تأیید شده است. این گیاه در سندروم روده تحریک‌پذیر، آمنوره و الیگومنوره و بیماری‌های مرتبط با استرس اکسیداتیو نیز مزایای درمانی را نشان داده است (Farzaei et al., 2017). اعتقاد بر این است که *M. longifolia* در درمان سرماخوردگی و بیماری‌های چشم و دفع حشرات مفید است. طیف گسترده‌ای از اجزای طبیعی مانند فلاونوئیدها، اسیدهای فنولیک، سینامات، سرامیدها، سزکوئی‌ترپن‌ها، ترپن‌ها و ترپنوئیدها مسئول فعالیت دارویی *M. longifolia* هستند (Farzaei et al., 2017).

گونه دارویی ریواس (*Rheum ribes* L.)، با نام محلی ریوند و ریباس، از خانواده Polygonaceae (شکل ۵)، در لرستان علاوه بر مصرف خوراکی به‌صورت تازه و تهیه شربت و مربا، در طب سنتی برای کاهش کلسترول، ضد باکتری و نشاط‌آور مصرف می‌شود. عصاره‌های آبی و اتانولی ساقه و برگ گیاه ریواس، اثر مهارکنندگی خوبی بر باکتری‌های استافیلوکوکوس اورئوس و اشرشیاکلی داشته‌اند. عصاره برگ و ساقه ریواس فعالیت ضد میکروبی خوبی در برابر عوامل بیماری‌زا ناشی از مواد غذایی نشان داده‌اند و می‌توانند در سیستم‌های نگهداری مواد غذایی برای جلوگیری از رشد باکتری‌ها مورد استفاده قرار گیرند و کیفیت و

شکل ۴. گونه دارویی پونه یا پینه (*Mentha longifolia* L.)

شکل ۵. گونه دارویی ریواس (*Rheum ribes* L.)

ایمنی مواد غذایی را بهبود بخشند. ساقه و برگ ریواس غنی از کربوهیدرات، اسیدآمین، چربی و استرول‌های مختلف است. این گیاه علاوه بر ترکیبات تغذیه‌ای حاوی مقادیر قابل توجهی از ترکیبات فعال بیولوژیکی است که از آن جمله می‌توان به تانن، گالیک اسید، آلاچیک اسید و مشتقات گالویل یا هگزاهیدروکسی دیفنوئیل اشاره نمود (Salehi et al., 2016). ساقه‌های تازه و دمبرگ‌های *R. ribes* به عنوان سبزی مصرف می‌شوند؛ از ریشه‌های آن به‌عنوان ملین و داروی ضد پسوریازیس، درمان دیابت،

فشار خون، چاقی و اسهال استفاده می‌شود و شاخه‌های جوان و دمبرگ‌ها برای درمان اسهال و به عنوان ضد تهوع استفاده می‌شود (Krishnaiah et al, 2011).

گونه دارویی ماری تیغال یا خار مریم (*Silybum marianum* (L.) Gaertn)، متعلق به تیره Asteraceae (شکل ۶)، در طب سنتی دارای خواص درمانی محافظت از کبد، تحریک ترشح شیر مادر، کاهش فشار و چربی خون است. در طب مدرن برای درمان انواع بیماری‌ها از جمله یرقان، سنگ صفرا، برونشیت و واریس، از داروهای آماده شده از دانه‌های خار مریم استفاده شده و به دلیل خاصیت لیپوفیلیک خار مریم، معمولاً به جای یک چای گیاهی به شکل کپسول یا قرص تجویز می‌شود (Post-White, 2007) که یک مکمل گیاهی است که برای درمان اختلالات کبدی و صفراوی استفاده می‌شود و سلول‌های کبد و کلیه را از اثرات سمی داروها از جمله شیمی‌درمانی محافظت می‌کند. درباره سیلی‌مارین (ماده مؤثره ماری تیغال)، شواهد بالینی برای اثرات محافظت‌کننده کبدی و ضد میکروبی از جمله مهار رشد سلول‌های سرطانی در سلول‌های پروستات، پوست و پستان وجود دارد (Post-White, 2007).

گیاه دارویی علف مار (*Capparis Spinosa* L.)، با نام محلی کبر (kabar) یا کور از خانواده (Capparaceae) در کوهپایه‌های سنگلاخی خرم‌آباد، ملاوی، شوراب و تشکن نیز به وفور دیده می‌شود (شکل ۷)، دارای قدمت چند هزار ساله در متون اطباء سنتی است. از دیرباز در طب سنتی به عنوان ضد عفونی‌کننده زخم‌ها، درمان بیماری‌های کبد و طحال، ضد دیابت، کاهنده چربی خون، تقویت اعصاب، رفع کبودی‌ها و کوفتگی‌ها، میوه له‌شده آن برای دفع عقرب و مار مورد استفاده قرار می‌گیرد. در مطالعات متعددی اثر ضد دیابت، ضد فشار و چربی خون و ضد میکروبی و نقش این گیاه در محافظت و تقویت کبد تأیید شده است و اثرات فارماکولوژیک و کاربردهای بالینی متعددی برای گیاه دارویی کبر به اثبات رسیده است که تعدادی از این موارد با خواصی که طبیبان سنتی برای این گیاه دارویی قائل شده‌اند، تطابق نسبی دارد (Vahid et al., 2016).

گونه دارویی فاشرا (*Bryonia multiflora* Boiss. & Heldr.) متعلق به تیره Cucurbitaceae است (شکل ۸). در طب سنتی، پخته ریشه فاشرا به عنوان ملین، مدر، معرق، خلط‌آور و درمان آسم کاربرد دارد. از برگ‌ها، میوه و ریشه این گیاه برای درمان جذام و زخم‌های قانقاریایی استفاده می‌شده است. از آنجا که فاشرا گیاهی سمی است، باید تحت نظارت حرفه‌ای مصرف شود و در دوران بارداری منع مصرف دارد. این گونه دارویی یک مسهل قوی است و امروزه در داروهای گیاهی با احتیاط فراوان استفاده می‌شود. همچنین برای سایر التهابات دیگر مانند زخم روده، آسم، برونشیت تجویز می‌شود و همچنین برای کاهش فشار خون بالا مورد استفاده قرار می‌گیرد. گیاه کامل دارای خاصیت ضد ویروسی است (Chevallier, 2000).

شکل ۶. گونه دارویی ماری تیغال یا خار مریم (*Silybum marianum* (L.) Gaertn)

شکل ۷. گونه دارویی علف مار یا کبر (*Capparis spinosa* L.)

جو دوسر یا یولاف (*Avena sativa* L.) از خانواده Poaceae، دانه و ساقه خشک شده آن در طب سنتی کاربرد دارد. جو دوسر بیشتر به عنوان یک غلات مغذی شناخته می شود، از ترکیبات مؤثره جو دوسر که باعث ایجاد خواص دارویی آن می شود، ساپونین ها، آلکالوئیدها، استرول ها، فلاونوئیدها، سالیسیلیک اسید، نشاسته و پروتئین ها (گلوتن)، ویتامین ها (به خصوص ویتامین های گروه B) و مواد معدنی (به ویژه کلسیم) هستند. سبوس جو دوسر کلسترول را کاهش می دهد و رژیم غذایی مبتنی بر جو دو سر، استقامت و بنیه بدنی را بهبود بخشد. دانه های جو دوسر، سبوس و کاه حاصل از ساقه های آن به طور خاص از نظر دارویی مقوی هستند. این گیاه دارویی توسط پزشکان طب سنتی برای معالجه ضعف عمومی و طیف گسترده ای از شرایط عصبی

شکل ۸. گونه دارویی فاشرا (*Bryonia multiflora* Boiss. & Heldr.)

تجویز می‌شود. دانه‌ها و سبوس جو دوسر ضد افسردگی خفیف هستند و به آرامی سطح انرژی را بالا می‌برند و از یک سیستم عصبی دارای استرس بیش از حد، پشتیبانی می‌کنند؛ از جو دوسر برای درمان افسردگی، تحریک عصبی و رفع فرسودگی و خستگی ناشی از بیماری اسکروز، درد عصبی مزمن و تحریک انرژی عصبی کافی برای رفع بی‌خوابی استفاده می‌شود. جو دوسر یکی از اصلی‌ترین داروهای گیاهی در دوران نقاهت پس از یک بیماری طولانی است. دانه‌های جو دوسر در استعمال خارجی، نرم‌کننده و پاکسازی‌کننده بوده و جوشانده آن در حمام به تسکین خارش و اگرما کمک می‌کند (Chevallier, 2000).

پنومه یا آوندول (*Smyrnum Cordifolium* Boiss.) از تیره Apiaceae، در اوایل بهار در اکثر کوهستان‌های سردسیر استان رویش دارد (شکل ۹). در بعضی نواحی لرستان ریشه پخته پنومه را با کره حیوانی به‌عنوان غذا تناول می‌کنند. گیاه پنومه در لرستان علاوه بر مصارف غذایی، به‌عنوان دافع سنگ کلیه، ضد درد، ضد تب، درمان دردهای مثانه و کلیه، ضد پوسیدگی دندان مصرف می‌شود. نتایج پژوهشی درباره این گیاه نشان داد که فعالیت آنتی اکسیدانی خوبی در عصاره آن وجود دارد و با توجه به نتایج، عصاره اتانولی *S. cordifolium* فعالیت ضد باکتریایی را در سطوح مختلف در برابر عوامل باکتریایی ایجاد کننده بیماری به نمایش گذاشت و این عصاره باعث مهار باکتری‌های گرم مثبت به‌طور معنی‌داری بالاتر از باکتری‌های گرم منفی شد. خواص آنتی اکسیدانی و ضد باکتریایی مشاهده شده عصاره *S. cordifolium* نشان داد که این گیاه می‌تواند منبع مهمی برای تولید آنتی اکسیدان‌های طبیعی جدید، قوی‌تر و ضد باکتری باشد (Khanahmadi et al., 2010).

شکل ۹. گونه دارویی پنومه یا آوندول (*Smyrnum Cordifolium* Boiss.)

گونه دارویی بارهنگ (*Plantago major* L.)، از خانواده Plantaginaceae، به‌عنوان گیاه التیام‌دهنده (شفادهنده) شناخته می‌شود، زیرا برای درمان زخم‌ها، ضرب‌دیدگی و کبودی‌ها استفاده می‌شده است. از مواد مؤثره آن می‌توان به ابروئیدها، فلاونوئیدها (آپیژنین)، تانن‌ها، اسیدهای گیاهی و موسیلاژ اشاره نمود. آپیژنین خاصیت ضد التهابی دارد. برگ‌های این گونه دارویی در طب سنتی کاربرد دارد و به سرعت جریان خون را متوقف و ترمیم بافت آسیب‌دیده را تسریع می‌بخشد. از پماد یا لوسیون آن برای درمان هموروئید و زخم‌ها استفاده می‌شود. گیاه بارهنگ، مدر، خلط‌آور و ضد سرماخوردگی است. بارهنگ معمولاً برای درمان التهاب و زخم معده، اسهال، اسهال خونی، سندرم روده تحریک‌پذیر، زکام تنفسی، از دست دادن صدا و خونریزی مجاری ادراری تجویز می‌شود (Chevallier, 2000).

گیاه دارویی پنج انگشت یا فلفل بری (*Vitex negundo* L.)، از خانواده Lamiaceae، گیاهی مقاوم است که در مناطق مرطوب و یا در مسیر جریان آب در زمین‌های بایر و جنگل‌های باز رشد می‌کند (Vishwanathan and Basavaraju, 2010). این گونه دارویی که گیاهی درختچه‌ای و معطر است، بیشتر در بستر رودخانه‌ها و در مناطق جنوبی ایران می‌روید (Mozaffarian, 2010).

(2012). گیاه پنج انگشت در طب سنتی مصارفی از جمله تسکین ضرب‌دیدگی، مقوی، اشتها آور، مدر، ضد نفخ و مخدر دارد. تمام قسمت‌های این گیاه از ریشه تا میوه دارای تعداد زیادی متابولیت ثانویه است و از فرمولاسیون‌های گیاهی تجاری محسوب می‌شود. انواع بی‌سابقه‌ای از داروها و معالجه طیف گسترده‌ای از اختلالات سلامتی را به این گیاه نسبت می‌دهند. از خواص دارویی گیاه پنج انگشت، فعالیت ضد التهابی و ضد درد، تأثیر بر استرس اکسیداتیو، فعالیت مهار آنزیمی، تأثیر بر پتانسیل تولید مثل، قابلیت تقویت دارو، ملین، ضد باکتری، ضد قارچ و حشره‌کشی است. تجویز عصاره‌های ویتکس، اثر داروهای ضد التهابی متداول مانند ایبوپروفن و فیل بوتازون، داروهای ضد درد مانند مپریدین، آسپرین و مورفین، داروهای آرام‌بخش-خواب‌آور مانند پنتوباریتون، دیازپام و داروهای ضد تشنج را تقویت کرد. فعالیت‌های ضد التهابی و سرکوب‌کننده درد، در برگ‌های تازه پنج انگشت به مهار سنتز پروستاگلاندین، آنتی‌هیستامین و فعالیت‌های آنتی‌اکسیدانی نسبت داده می‌شود. با توجه به دوام کم بذر پنج انگشت و سرعت آهسته تکثیر معمول آن، فناوری کشت بافت به‌عنوان یک روش جایگزین برای حفاظت سریع و تکثیر این گونه گیاهی مهم از نظر اقتصادی و دارویی است (Vishwanathan and Basavaraju, 2010).

گل ختمی با نام محلی گل هیرو (*Althaea officinalis* L.)، از دیگر گونه‌های پرکاربرد در بین مردم منطقه مورد مطالعه است (شکل ۱۰). این گونه دارویی سنتی که از گل، برگ و ریشه آن استفاده می‌شود، دارای تسکین‌دهندگی و آرام‌بخشی است و برای درمان اختلالات گوارشی، تنفسی، تسکین و محافظت از غشاهای مخاطی تحریک شده و درمان مشکلات ادراری مانند التهاب خفیف مثانه کاربرد دارد و با خاصیت نرم‌کنندگی، به‌عنوان خلط‌آور استفاده می‌شود. با مشاهده نتایج طب مدرن نیز این کاربردها تأیید شده و نشان می‌دهد که ترکیبات خالص شده از پلی ساکاریدهای برخی گیاهان موسیلاژی از جمله *A. officinalis* L. دارای فعالیت‌های مختلف بیولوژیکی مانند آنتی‌اکسیدان، ضد التهاب، تقویت سیستم ایمنی بدن، ضد اسپاسم یا خاصیت ضد آلرژی هستند و با داشتن طبیعت تسکین‌دهندگی به‌عنوان سرکوب‌کننده سرفه عمل می‌کند (Ameri et al., 2015).

شکل ۱۰. گونه دارویی ختمی یا گل هیرو (*Althaea officinalis* L.)

گل نسترن یا می‌داره (*Rosa canina* L.) متعلق به خانواده Rosaceae که میوه و گل‌های آن به‌عنوان داروی گیاهی مورد استفاده قرار می‌گیرند (شکل ۱۱). در طب سنتی همراه با تخم کدو عطائی آسیاب شده به‌صورت چای برای درمان عفونت پروستات مصرف می‌شود و مصرف چند روز چای میوه می‌داره موجب بهبود فرد می‌شود. از دیگر کاربردهای دارویی سنتی نسترن می‌توان درمان سرماخوردگی، هضم‌کننده غذا، ضد نفخ و مدر را نام برد. نسترن وحشی در فهرست گونه‌های دارویی ضد سرطان

شکل ۱۱. گونه دارویی گل نسترن یا می‌داره (*Rosa canina* L.)

قرار گرفته است و ازجمله ترکیبات شیمیایی آن که در درمان سرطان مؤثر هستند می‌توان به آلفا-توکوفرول، بتا کاروتن، کافئیک اسید، گالیک اسید، پروتو کاتکوتیک اسید، ایزو کوئرسیتین، تانن را اشاره نمود (Najafpour Navaei, 2006).

گونه‌ای بنگ‌دانه (*Hyosyamus tenuicaulis* Schonbeck-Temesy)، از خانواده Solanaceae، در طب سنتی به‌عنوان آرام-بخش و مسکن دردهای دستگاه ادراری کاربرد دارد. گونه‌های بذرالبنج، دارای خواص درمانی ازجمله مسکن سیستم عصبی، ضد اسپاسم، مسهل، اعتیادآور و خواب‌آور است (Mozaffarian, 2012). هیوسیامین از رایج‌ترین آلکالوئیدهای تروپان گونه‌های *Hyoscyamus* است که خواص دارویی گونه‌های این جنس از آن ناشی می‌شود (Ebrahimzadeh, 2003).

بومادران هزاربرگ (*Achillea millefolium* L.) از خانواده Asteraceae، با نام محلی برینج‌داس (Berenjdas) است که در طب سنتی، این گونه دارویی با ارزش به‌عنوان یک مقوی تلخ شناخته شده است و دارای خواص پایین‌آورنده فشار خون، ضد اسپاسم، افزایش تعریق، ضد تب، ضد التهاب، تنظیم‌کننده سیکل ماهانه و قابض عمل می‌کند. بومادران همراه با گیاهان دیگر، به درمان سرماخوردگی و آنفولانزا کمک می‌کند. بومادران دارای مواد مؤثره روغن فرّار (لینالول، کامفور، ساینین و کامازولین)، سزکوئی‌ترین لاکتون‌ها، فلاونوئیدها و آلکالوئید آچیلئین، کومارین‌ها، سالیسیلیک اسید و تانن‌ها است. خواص این مقوی تلخ، آن را برای ضعف هضم و کولیک معده مفید می‌کند، فشار خون را پایین آورده و گردش خون و رگ‌های واریسی را بهبود می‌بخشد (Chevallier, 2000) که با باورهای مردم بومی منطقه مطابقت دارد.

بَنَه یا پسته وحشی (*Pistacia khinjuk*)، با نام محلی قُنگ و قُنگ نَرَمه، متعلق به خانواده Anacardiaceae، از گونه‌های بومی، شناخته شده و پر مصرف در منطقه مورد مطالعه است (شکل ۱۲). گونه *P. khinjuk* یکی از سه گونه *Pistacia* است که در ایران رویش دارد. در باورها و فرهنگ بومی منطقه، این گونه به‌عنوان مسکن، قابض، درمان شکستگی‌ها، درمان ورم معده و زخم اثنی‌عشر، ضد عفونی کردن هوای اتاق در مواقع زکام، سرماخوردگی و سایر بیماری‌های عفونی مورد استفاده قرار می‌گیرد (Taran et al., 2010). در طب سنتی از این گیاه به‌عنوان ضد التهاب، ضد تب، ضد باکتری و ضد ویروسی در درمان اسهال و عفونت گلو استفاده می‌شود. اسانس روغنی پسته حاوی اجزای متنوعی با اثرات درمانی متفاوت است. برخی از ترکیبات اصلی اسانس روغنی قسمت‌های هوایی *P. khinjuk* عبارت‌اند از: آلفا-پینن، بتا-پینن، میرسن، بتا-کاروفیلن، ژرماکرن-بی و اسپاتولنول

شکل ۱۲. گونه دارویی بنه یا فلنگ (*Pistacia atlantica* Desf.)

است و عصاره‌های مختلف برگ‌های *P.khinjuk* (کلروفرم، اتیل استات، اتیل الکل، دی اتیل اتر) مانند سایر گونه‌های پسته دارای فعالیت‌های ضد باکتریایی و ضد قارچی است (Taran et al., 2010). گونه دارویی شیرین بیان (*Glycyrrhiza glabra* L.) با نام محلی ملیم یا بله شیرینه، متعلق به خانواده (Fabaceae) از گونه‌های دارویی بومی و ارزشمند لرستان محسوب می‌شود. از مهم‌ترین کاربردهای ملیم در طب سنتی منطقه، درمان زخم معده و تقویت دستگاه گوارش است. در مطالعات بالینی و تجربی مواردی نظیر اثرات درمانی در بیماری هپاتیت C، بیماری‌های پوستی و ریوی، نارسایی کبدی و قلبی و خواص ضد التهاب، ضد ویروس، ضد میکروب، ضد سرطان، آنتی اکسیدان و تقویت سیستم ایمنی برای این گیاه اثبات شده است. ریشه شیرین‌بیان دارای ترکیبات متعددی شامل قندهای مختلف (تا ۱۸ درصد)، فلاونوئیدها، استرول‌ها، اسیدهای آمینه، صمغ و نشاسته، اسانس‌های روغنی و ساپونین‌ها است و ماده مؤثره اصلی آن ترکیب ساپونینی به نام اسید گلیسیریریزیک یا گلیسیریریزین با شیرینی ۳۰ تا ۵۰ برابر ساکارز است که در صنایع دارویی، غذایی و دخانیات کاربرد دارد (Khanahmadi et al., 2013). شیرین بیان یکی از گیاهان دارویی استراتژیک کشور معرفی شده و پودر ریشه آن در درمان زخم معده دارویی شناخته شده و مشهور است. در حال حاضر؛ شیرین بیان یکی از اقلام گیاهان دارویی صادراتی کشور را تشکیل می‌دهد.

کنگر خوراکی (*Gundelia tournefortii* L.) با نام محلی کنگر، متعلق به خانواده (Asteraceae) از گونه‌های دارویی مشهور در لرستان است که علاوه بر کاربرد درمانی، اندام‌های جوان گیاه هم به‌صورت تازه و خام و هم در پخت غذا و تهیه خورش استفاده می‌شود (شکل ۱۳). در منطقه مورد مطالعه، کنگر برای بهبود هضم، کاهش چربی خون، ضد تب، ضد انگل، دفع سنگ کلیه و درمان عفونت ناشی از سوختگی استفاده سنتی دارد. با توجه به مواد مؤثره کنگر خوراکی، دامنه وسیعی از کاربردهای عصاره گیاه در زمینه‌های مختلف درمانی از جمله ضد باکتری، آنتی اکسیدان، کاهنده پلاکت و کاهش چربی خون اشاره شده است. مواد مؤثره *G. tournefortii* شامل ترکیبات شیمیایی متنوعی مانند ترپنوئیدها، فلانول‌ها، فنول‌ها، کومارین‌ها، اسیدهای چرب، ویتامین‌ها (A, B, D و E) و عناصر معدنی (پتاسیم و کلسیم) است (Farhang et al., 2017).

شکل ۱۳. گونه دارویی کنگر خوراکی (*Gundelia tournefortii* L.)

نتیجه‌گیری

داروهای گیاهی از اهمیت قابل توجهی در تجارت بین‌الملل برخوردار هستند و شناخت ارزش بالینی، دارویی و اقتصادی آن‌ها هنوز هم در حال رشد است؛ اگرچه این امر در بین کشورها بسیار متفاوت است (WHO, 1998). دو سوم گونه‌های گیاهی جهان دارای ارزش دارویی هستند و بسیاری از گیاهان دارویی پتانسیل آنتی اکسیدانی بالایی دارند که با کاهش استرس اکسیداتیو سلول‌ها، در درمان بسیاری از بیماری‌ها مانند سرطان، بیماری‌های قلبی و بیماری‌های التهابی مفید هستند (Krishnaiah et al., 2011). صاحب‌نظران، استفاده مجدد از دانش بومی در توسعه پایدار را به شرط حذف جنبه‌های منفی آن و به‌کارگیری تلفیقی دانش بومی و نوین، پذیرفته‌اند (Azkia and Yousefi, 2005). گیاهان دارویی که قرن‌هاست اساس درمان‌های سنتی در جهان بوده‌اند؛ همچنان منبع تولید داروهای جدید برای بشر هستند. برای ایجاد اطمینان از اثربخشی و کیفیت گیاهان دارویی در بین مصرف‌کنندگان گیاهان دارویی، کاربردها و باورهای سنتی و مبتنی بر تجربه باید به استدلال‌های مبتنی بر شواهد علمی تبدیل شوند. با توجه به اینکه از دست دادن تنوع زیستی منجر به کاهش منابع مواد اولیه تولید دارو می‌گردد، شناسایی شرایط بهینه رشد گونه‌های دارویی بومی و فراهم نمودن بستر مناسب برای کاشت زراعی و گلخانه‌ای، مواد اولیه طبیعی و ارگانیک نیز در دسترس صنایع داروسازی قرار خواهد گرفت. حضور گروه‌های نظارتی نهادهای ذی‌ربط برای پایش وضعیت رویشگاه‌های بومی گونه‌های دارویی، آموزش روش‌های صحیح و پایدار به بهره‌برداران محلی، اعطای تسهیلات به کشاورزان و تشویق جوامع بومی و روستایی برای تشکیل و توسعه تعاونی‌های کوچک محلی با هدف فراوری گیاهان دارویی و محصولات طبیعی آن‌ها را می‌توان از اقدامات حفاظت گیاهان دارویی بومی و پرکاربرد در مناطق مختلف استان برشمرد.

تشکر و قدردانی

این پژوهش با حمایت مالی مرکز تحقیقات داروهای گیاهی رازی وابسته به دانشگاه علوم پزشکی لرستان انجام گردیده است. نگارندگان به خاطر فراهم نمودن امکانات و حمایت مالی در اجرای پژوهش حاضر، از آن مرکز تحقیقاتی سپاسگزاری می‌کنند.

منابع

- ازکیا، مصطفی؛ و یوسفی، جلال (۱۳۸۳). دانش بومی استفاده از بلوط در شهرستان ممسنی. *انسان شناسی* (نامه انسان شناسی)، ۳ (۶)، ۱۵-۳۷.
- اسدی، مصطفی؛ معصومی، علی اصغر؛ مظفریان، ولی اله؛ و خاتم ساز، محبوبه (۱۳۸۹-۱۳۶۷). فلور ایران. جلد ۶۵-۱، انتشارات مؤسسه تحقیقات جنگل ها و مراتع کشور.
- خان احمدی، معصومه؛ نقدی بادی، حسنعلی؛ آخوندزاده، شاهین؛ خلیقی سیگارودی، فرحناز؛ مهرآفرین، علی؛ شهریار، سهیلا؛ و حاجی آقایی، رضا (۱۳۹۲). مروری بر گیاه دارویی شیرین بیان (*Glycyrrhiza glabra* L.). *گیاهان دارویی*، ۱۲ (۴۶)، ۱-۱۲.
- زرگری، علی (۱۳۷۴-۱۳۷۱). گیاهان دارویی. جلد ۵-۱، انتشارات دانشگاه تهران.
- شفیع زاده، فتح الله (۱۳۸۱). گیاهان دارویی لرستان: معرفی گونه های مهم گیاهان دارویی لرستان و موارد مصرف آن ها. تهران: دانشگاه علوم پزشکی لرستان-حیان.
- عصری، یونس؛ و مهرنیا، محمد (۱۳۸۰). بررسی جوامع گیاهی بخش مرکزی منطقه حفاظت شده سفیدکوه. *منابع طبیعی ایران*، ۴ (۴)، ۴۴۲-۴۲۳.
- فرهنگ، حمیدرضا؛ وهابی، محمدرضا؛ علافچیان، علیرضا؛ و ترکش اصفهانی، مصطفی (۱۳۹۶). اثر شرایط محیطی بر خصوصیات فیتوشیمیایی گیاه کنگر صحرایی (*Gundelia tournefortii* L.) در استان چهارمحال و بختیاری و جنوب استان اصفهان، ایران. مرتع، ۱۱ (۲)، ۲۷۲-۲۵۸.
- صالحی، علی؛ شریعتی فر، نبی؛ صالحی، آفتاب؛ و محمدزاده، علیرضا (۱۳۹۵). اثر ضد میکروبی عصاره های آبی و الکلی گیاه ریواس (*Rheum Ribes*) بر برخی باکتری های بیماری زای مواد غذایی در شرایط آزمایشگاهی. *علوم پزشکی سبزوار*، ۲۳ (۳)، ۴۳۰-۴۳۶.
- مظفریان، ولی اله (۱۳۹۴). شناخت گیاهان دارویی و معطر ایران. تهران: فرهنگ معاصر.
- مهرنیا، محمد (۱۳۹۶). بررسی پوشش گیاهی منطقه قلائی کشکان در استان لرستان. *زیست شناسی گیاهی*، ۹ (۳۱)، ۲۱-۴۴.
- مهرنیا، محمد؛ و حسینی، زهرا (۱۳۹۹). مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی منطقه الشتر (لرستان). *طب سنتی اسلام و ایران*، ۱۱ (۱)، ۸۱-۱۱۲.
- میرحیدر، حسین (۱۳۸۲). معارف گیاهی: کاربرد گیاهان در پیشگیری و درمان بیماری ها. دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- میرداودی اخوان، حمیدرضا؛ باباخانلو، پرویز (۱۳۸۶). شناسایی گیاهان دارویی استان مرکزی. *تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران*، ۲۳ (۴) (پیاپی ۳۸)، ۵۴۴-۵۵۹.
- وحید، حمیده؛ یوسفی، مهدی؛ و امامی، سید احمد (۱۳۹۵). گیاه کبر از دیروز تا امروز. *طب سنتی اسلام و ایران*، ۷ (۱)، ۴۹-۵۶.

References

- Abdallah, E. M., Alhatlani, B. Y., de Paula Menezes, R., & Martins, CHG. (2023). Back to Nature: Medicinal Plants as Promising Sources for Antibacterial Drugs in the Post-Antibiotic Era. *Plants*, 12(17), 30-77.
- Aeschbach, R., Loliger, J., Scott, B. C., Murcia, A., Butler, J., Halliwell, B., & Aruoma, O. I. (1994). Antioxidant actions of thymol, carvacrol, 6-gingerol, zingerone and hydroxytyrosol. *Food and Chemical Toxicology*, 32(1), 31-36.
- Alonso-Castro, A. J., Maldonado-Miranda, J. J., Zarate-Martinez, A., del Rosario Jacobo-Salcedo, M., Fernandez-Galicia, C., Figueroa-Zuniga, L. A., Rios-Reyes, N. A., de Leon-Rubio, M. A., Medellin-Castillo, N. A., Reyes-Munguia, A., & Mendez-Martinez, R. (2012). Medicinal plants used in the Huasteca Potosina, Mexico. *Journal of Ethnopharmacology*, 143(1), 292-298.
- Ameri, A., Heydarirad, G., Mahdavi Jafari, J., Ghobadi, A., Rezaeizadeh, H., & Choopani, R. (2015). Medicinal plants contain mucilage used in traditional Persian medicine (TPM). *Pharmaceutical Biology*, 53(4), 615-623.
- Asemani, Y., Zamani, N., Bayat, M., & Amirghofran, Z. (2019). *Allium* vegetables for possible future of cancer treatment. *Phytotherapy Research*, 1-21.
- Asgharpanah, J., & Ghanizadeh. B. (2012). Pharmacologic and medicinal properties of *Allium hirtifolium* Boiss. *African Journal of Pharmacy and Pharmacology*, 6(25), 1809-1814.

- Asri, Y., & Mehrnia, M. (2002). A Phytosociological study of central part of Sefid-Kuh Protected area. *Iranian Journal of Natural Resources*, 54(4), 423-443. (in Persian)
- Assadi, M., Maassoumi, A. A., Khatamsaz, M., & Mozaffarian, V. (1988-2013). Flora of Iran. *Research Institute of Forests and Rangelands, Tehran*. vols. 1-76. (in Persian)
- Azkiya, M., & Yousefi, J. (2005). The indigenous knowledge of using the Oak tree and products in Mamasani town. *Iranian Journal of Anthropology*, 3(6), 15-37. (in Persian)
- Bent, S., & Ko, R. (2004). Commonly used herbal medicines in the United States: a review. *The American Journal of Medicine*, 116(7), 478-485.
- Chevallier, A. (2000). *Encyclopedia of herbal medicine: the definitive home reference guide to 550 key herbs with all their uses as remedies for common ailments*. Dorling Kindersley.
- Davis, P. H. (1965-1988). *Flora of Turkey*. Edinburgh: Edinburgh University Press, vols. 1-10.
- Ebrahimzadeh, H., Teimoori, A., & Lohrasebi, T. (2003). Hyoscyamine 6 b-Hydroxylase Gene Isolation from inVitro Cultured Roots of *Hyoscyamus niger* L. and *Hyoscyamus Tenuicaulis* Schonbeck-temesy. *DARU Journal of Pharmaceutical Sciences*, 11(1), 34-37.
- Farhang, H., Vahabi, M., Allafchian, A., & Tarkesh Isfahani, M. (2017). Effects of environmental conditions on phytochemical characteristics of *Gundelia tournefortii* L. in Chaharmahal Bakhtiari Province and south parts of Isfahan Province, Iran. *Journal of Rangeland*, 11(2), 258-273. (in Persian)
- Farzaei, M. H., Bahramsoltani, R., Ghobadi, A., Farzaei, F., & Najafi, F. (2017). Pharmacological activity of *Mentha longifolia* and its phytoconstituents. *Journal of Traditional Chinese Medicine*, 37(5), 710-720.
- Hamilton, A. C. (2004). Medicinal plants, conservation and livelihoods. *Biodiversity & Conservation*, 13, 1477-1517.
- Hosseinzadeh, S., Kukhdan, A. J., Hosseini, A., & Armand, R. (2015). The application of *Thymus vulgaris* in traditional and modern medicine: a review. *Global Journal of Pharmacology*, 9(3), 260-266.
- Hussain, K., Majeed, M. T., Ismail, Z., Sadikun, A., & Ibrahim, P. (2009). Traditional and complementary medicines: quality assessment strategies and safe usage. *Southern Med Review*, 2(1), 19.
- Jahantab, E., Hatami, E., Sayadian, M., & Salehi Ardakani, A. (2017). Ethnobotanical study of medicinal plants of Boyer Ahmad and Dena regions in Kohgiluyeh and Boyer Ahmad province, Iran. 3(4), 12-22.
- Jamshidi-Kia, F., Lorigooini, Z., & Amini-Khoei, H. (2018). Medicinal plants: Past history and future perspective. *Journal of Herbmed Pharmacology*, 7(1), 1-7.
- Javidnia, K., Mojab, F., & Mojahedi, S. A. (2004). Chemical constituents of the essential oil of *Stachys lavandulifolia* Vahl from Iran. *Iranian Journal of Pharmaceutical Research*, 3(1), 61-63.
- Khaksarian, M., Meshkat-Alsadat, M., Farazifard, R., & Safarpour, F. (2008). A study of chemistry and antinociceptive properties of medicinal plant *Allium Jesdianum* leaves and the probable role of opioidergic system. *Yafte*, 9(4), 21-26.
- Khanahmadi, M. M., Naghdi Badi, H., Akhondzadeh, S., Khalighi-Sigaroodi, F., Mehrafarin, A., Shahriari, S., & Hajiaghahi, R. (2013). A Review on medicinal plant of *Glycyrrhiza glabra* L. *Journal of Medicinal Plants*, 12(46), 1-12. (in Persian)
- Khanahmadi, M., Rezazadeh, S. H., & Tara, M. (2010). In vitro antimicrobial and antioxidant properties of *Smyrniun cordifolium* Boiss. (Umbelliferae) extract. *Asian Journal of Plant Sciences*, 9(2), 99-103.
- Kirst, H. A. (2013). Developing new antibacterials through natural product research. *Expert Opin. Drug Discovery*, 8, 479-493.
- Krishnaiah, D., Sarbatly, R., & Nithyanandam, R. (2011). A review of the antioxidant potential of medicinal plant species. *Food and Bioproducts Processing*, 89(3), 217-233.
- Marini-Bettolo, G. B. (1980). Present aspects of the use of plants in traditional medicine. *Journal of Ethnopharmacology*, 2(1), 5-7.
- Mehrnia, M. (2017). Floristic study of the Ghalaei-Kashkan area (Lorestan), 9(31), 21-44. (in Persian)
- Mir Heidar, H. (2002). Herbal knowledge: Usage of herbs in prevention and treatment of diseases. Tehran: Daftare Nashre Farhange Islami. Vol: 1-5. (in Persian)

- Mirdavoodi, H., & Babakhanlo, P. (2008). Identification of medicinal plants of Markazi province. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants*, 23(4), 544-559. (in Persian)
- Mkaddem, M., Bouajila, J., Ennajar, M., Lebrihi, A., Mathieu, F., & Romdhane, M. (2009). Chemical and antioxidant activities of *Mentha* (*longifolia* L. and *viridis*) essential oils. *Journal of Food Science*, 74(7), 358-363.
- Mozaffarian, V. (2013). *Identification of medicinal and aromatic plants of Iran*. Tehran: Farhang Moaser. (in Persian)
- Mukhtar, M., Arshad, M., Ahmad, M., Pomerantz, R. J., Wigdahl, B., & Parveen, Z. (2008). Antiviral potentials of medicinal plants. *Virus Research*, 31(2), 111-120.
- Najafpour Navaei, M. (2006). *Anticancer medicinal plants in Iran*. Tehran: Research Institute of Forests and Rangelands.
- Orhan, D. D., Orhan, N., Ozcelik, B., & Ergun, F. (2009). Biological activities of *Vitis vinifera* L. leaves. *Turkish Journal of Biology*, 33(4), 341-348.
- Phillips, O., & Gentry, A. H. (1993). The useful plants of Tambopata, Peru: I. Statistical hypotheses tests with a new quantitative technique. *Economic Botany*, 47(1), 15-32.
- Post-White, J., Ladas, E., & Kelly, K. M. (2007). Advances in the use of milk thistle (*Silybum marianum*). *Integrative Cancer Therapies*, 6(2), 104-109.
- Rabbani, M., Sajjadi, S. E., & Zarei, H. R. (2003). Anxiolytic effects of *Stachys lavandulifolia* Vahl on the elevated plus-maze model of anxiety in mice. *Journal of Ethnopharmacology*, 89(2-3), 271-276.
- Ramezani, M., Hassanzadeh, M. K., & Safdarabadi, D. M. (2002). Volatile constituents of *Stachys lavandulifolia* Vahl growing in Iran. *Chemical Research Communications*, 15, 20-23.
- Rechinger, K. H. (1963-2012). *Flora Iranica*. Akademische Druck-U Verlagsanstalt, Graz. vols. 1-178.
- Salehi, A., Shariatifar, N., Salehi, A., & Mohammadzadeh, A. (2016). In-Vitro antimicrobial effect of aqueous and alcoholic extracts of *Rheum ribes* on some food-borne pathogens. *Journal of Sabzevar University of Medical Sciences*, 23(3), 430-437. (in Persian)
- Shafizadeh, F. (2002). *Popular medicinal plants of lorestan (flora of lorestan)*. Tehran: Lorestan University of Medical Sciences and Health Services: Hayan. (in Persian)
- Silveira, D., & Boylan, F. (2023). Medicinal plants: advances in phytochemistry and ethnobotany. *Plants*, 12(8), 1682.
- Srivastava, R. (2000). Studying the information needs of medicinal plant stakeholders in Europe. *Traffic Dispatches*, 15(5), 13.
- Street, R. A., Sidana, J., & Prinsloo, G. (2013). *Cichorium intybus*: Traditional uses, phytochemistry, pharmacology, and toxicology. *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine*, 2013(1), 579319.
- Taran, M., Sharifi, M., Azizi, E., & Khanahmadi, M. (2010). Antimicrobial activity of the leaves of *Pistacia khinjuk*. *Journal of Medicinal Plants*, 1(33), 81-85.
- Vahid, H., Yousefi, M., & Emami, A. (2016). Cabar from past to present. *Jiitm*, 7(1), 45-52. (in Persian)
- Vishwanathan, A. S., & Basavaraju, R. (2010). A review on *Vitex negundo* L.: A medicinal important plant. *European Journal Biology Science*, 3(1), 30-42.
- World Health Organization (1998). Regulatory situation of herbal medicines: a worldwide review. World Health Organization.
- Zargari, A. (1997). *Medicinal plants* (Vol. 1-5, 4854 p.). Tehran: Tehran University Press. (in Persian)